

Vznik středověkého evropského města (s důrazem na střední Evropu)

Urbanizace je“ mnohostranný sociálně-ekonomický proces vyznačující se stěhováním obyvatelstva do měst, růstem měst, změnami funkčního využití území sídel, koncentrací, intenzifikací a diferenciací městských druhů činností (funkcí) nebo výroby v širokém smyslu slova, vznikem nových forem a prostorových struktur osídlení a rozšířením městského způsobu života se specifickou strukturou styků, kulturou, systémem hodnotových orientací“ (Šilhánková 2007). Urbanizace je nejvýraznější a nejvýznamnější proces koncentrace lidstva zahrnující vývoj k stále složitějším organizačním formám a sociální diferenciaci v nejširším slova smyslu. Výrazným znakem měst je naplňování centrálních funkcí. Rozvoj urbanizace plně souvisí s mírou nadproduktu (tzv. surplus), který daná společnost vyprodukuje, v preindustriálních společnostech jde primárně o nadprodukt potravin, zemědělských komodit. Umožňuje vznik vrstvy lidí, kteří po stránce subsistence nejsou soběstační. V první řadě jde o řemeslné specialisty, obchodníky a společenské elity. Čím větší počet obyvatel v centru, tím vyšší je stupeň specializace a výrobních činností a služeb.

Van Der Berg, L., Drewett, R., Klaasen L. H., Rossi, A., & Vijverberg, C. H. T. (1982). A Study of Growth and Decline. Urban Europe. Oxford, Velká Británie: Pergamon Press

Horská, P.– Maur, E. – Musil, J. 2002: Zrod velkoměsta. Praha.

Šimon, M., 2006: Teoretické přístupy ke studiu urbanizace. Bakalářská práce, UK Praha

Šilhánková, V. 2020: Urbanistická typologie. Praha.

Šilhánková, V. 2007: Suburbanizace- hrozba fungování malých měst. Hradec Králové 2007.

Osnova přednášky

1. Urbanizace jako společenský proces
2. Předchůdci vrcholně středověkých měst latinské Evropy
3. Souběžně existující sídla Asie a Afriky (islámská, čínská, indická města apod.).
4. Znak vrcholně středověkého (komunálního, právního) města, městské právo
5. Obyvatelstvo evropských středověkých měst. Socioekonomický a kulturní profil.
6. Cesty vzniku měst: 1) komunální hnutí, 2) zakládání různými vrchnostmi.
7. Komunální hnutí v západní Evropě. Městské státy v Itálii a Flandrech.
8. Vznik a rozvoj měst v německých zemích v 13. století.
9. Kolonizace a zakládání měst ve středovýchodní Evropě.
10. Prameny k městským středověkým dějinám.

Christallerova teorie centrálních funkcí (Walter Christaller, 1893-1969, německý geograf),

Teorie centrálních míst (teorie prostorové rovnováhy) se zabývá problematikou prostorového systému osídlení, tedy velikosti a rozmístění sídel v sídelní struktuře především na základě ekonomických charakteristik, závislých hlavně na chování spotřebitelů a obchodníků v reálném čase. Teorie má šest základních předpokladů:

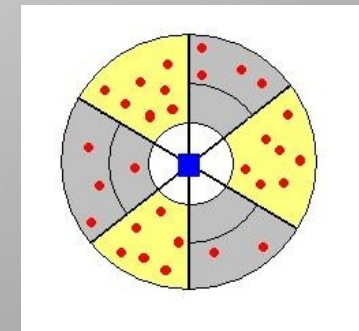
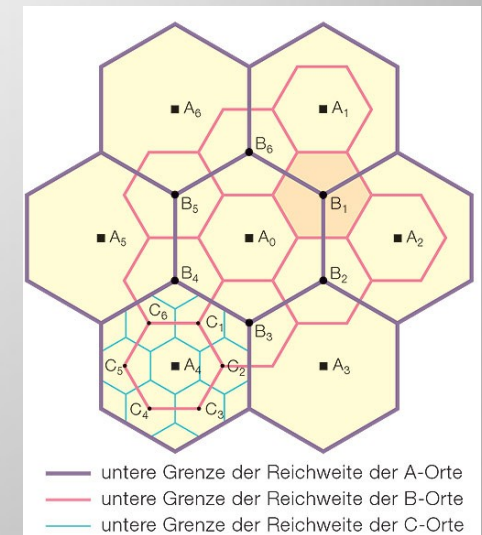
1. homogenní rovina se stejnou mírou dopravní dostupnosti v každém bodě, jeden typ dopravy, dopravní náklady jsou proporcionální
2. rovnoměrně rozmístěná populace
3. centrální místa poskytují zboží, služby a administrativní funkce jejich zázemí
4. spotřebitelé minimalizují svoji cestovní vzdálenost
5. poskytovatelé služeb se snaží pokrýt co nejširší možnou oblast trhu
6. všichni spotřebitelé mají stejný příjem a stejné požadavky na služby

Löschova modifikace: Různě velké sítě pro různé druhy zboží a služeb, přičemž tyto sítě překládá přes sebe do uspořádané podoby. Každé centrální místo vyšší hierarchie nemusí nabízet všechny služby (zboží) jako místo na nižším stupni centrality. Model je budován postupně od sídel s nejnižší hierarchií k sídlům s nejvyšší hierarchií. Umožňuje specializaci, odráží rozdíly ve struktuře produkce a nabídky. Výsledkem Löschovy modifikace Christallerovy teorie je struktura s jedním společným dominantním centrem, z něhož vychází prostorové výseče s různým počtem center nižších řádů

Teorie tržní dostupnosti center. Aplikace na mocenské struktury (ovladatelnost území v jediné administrativní úrovni)

Christaller, W. 1933: Die zentrale Orte in Süddeutschland. Eine ökonomisch-geographische Untersuchung über die Gesetzmässigkeit der Verbreitung und Entwicklung der Siedlungen mit städtischen Funktionen. Jena.

Čerba, O. 2003–2004 : Databázové systémy GIS, Plzeň; <https://www.klett.de/alias/1004478>

Od pozdní antiky do konce raného středověku 1

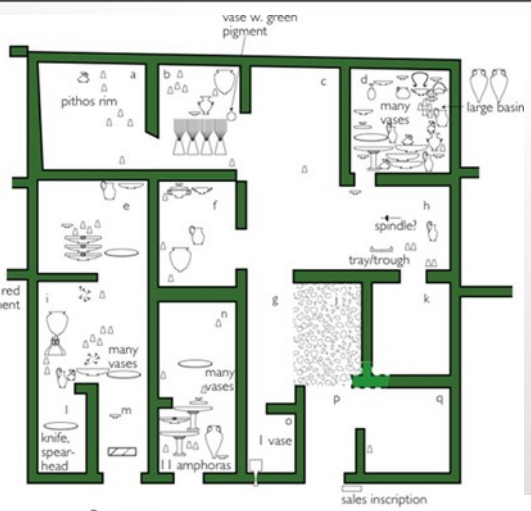
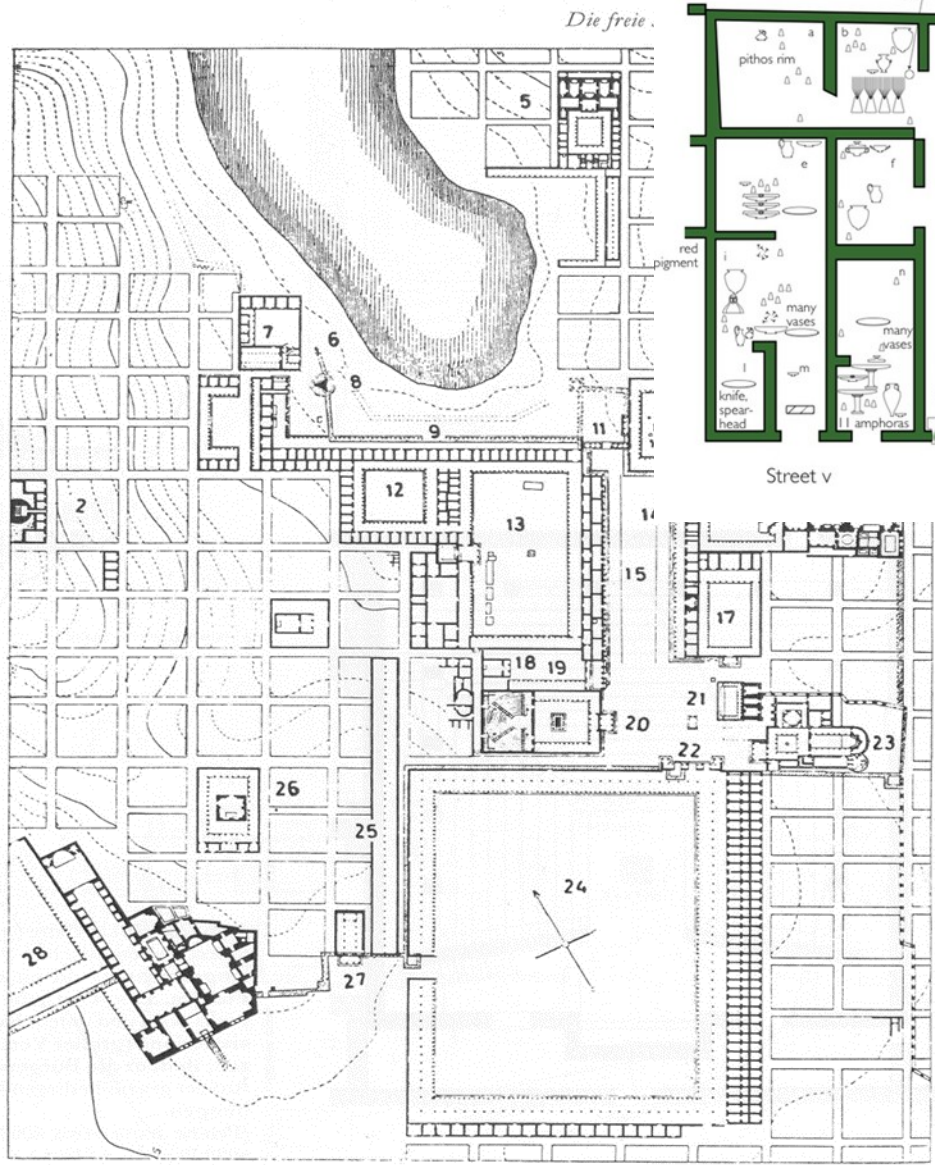
Antické město: městský stát-polis; pojem plnoprávného občana (*cives*); městské elity; organizace prostoru –pravidelné šachovnicové/ortogonální uspořádání; veřejné budovy, chrámy.

Města pozdní antiky

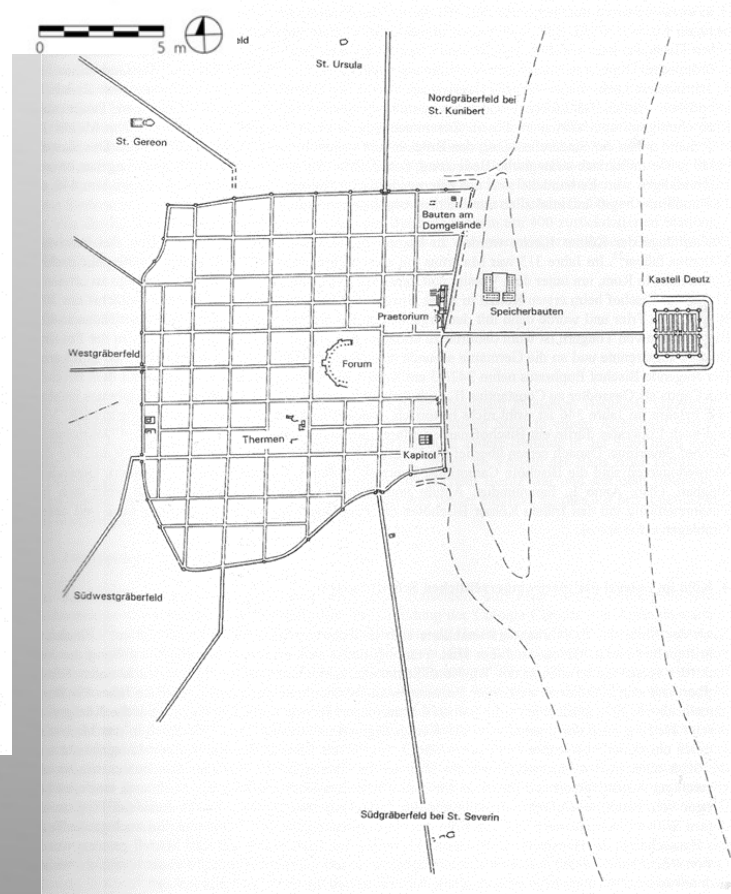
Rostoucí daňová zátěž ruinovala zejména střední vrstvu, z níž se zčásti rekrutovali radní (kuriálové). Kuriálové se stali doživotní nucenou kastou, spoutanou pevnými povinnostmi k římskému státu, ručili také za daňové nedoplatky. Byli obvykle pozemkovými vlastníky, neboť vlastnictví půdy se považovalo za nejjistější kapitálový vklad. Stali nucenými, neplacenými vykonavateli vůle státu. Přesun velkých vlastníků na venkov.

Nový jev – *křesťanští biskupové*, jejich diecéze s podřízenými farnostmi se stala totožnou s *civitas* a působila proti rozpadu vazeb město – venkov. Biskupům bylo posléze předáno i civilní soudnictví, nahradili hlavního císařského úředníka (*defensor civitatis*).

Redukce obyvatelstva i plochy měst. Zánik veřejných staveb z „pohanského“ období
Rozdílná kontinuita městského života v různých částech říše; velký úpadek ve střed. Podunají, lepší situace v Porýní; rozkvět v některých částech východořímské říše (Egypt aj., období vlády Justiniána I.). Pevnostní funkce měst v době nejistoty (byzantská centra na Balkáně)
Převzetí měst elitami barbarských států (Frankové, Langobardi, Vizigótové).
Následky arabského výboje v 7. stol.

Kolín n. Rýnem

Milét

Od pozdní antiky do konce raného středověku 2

Území franské říše:

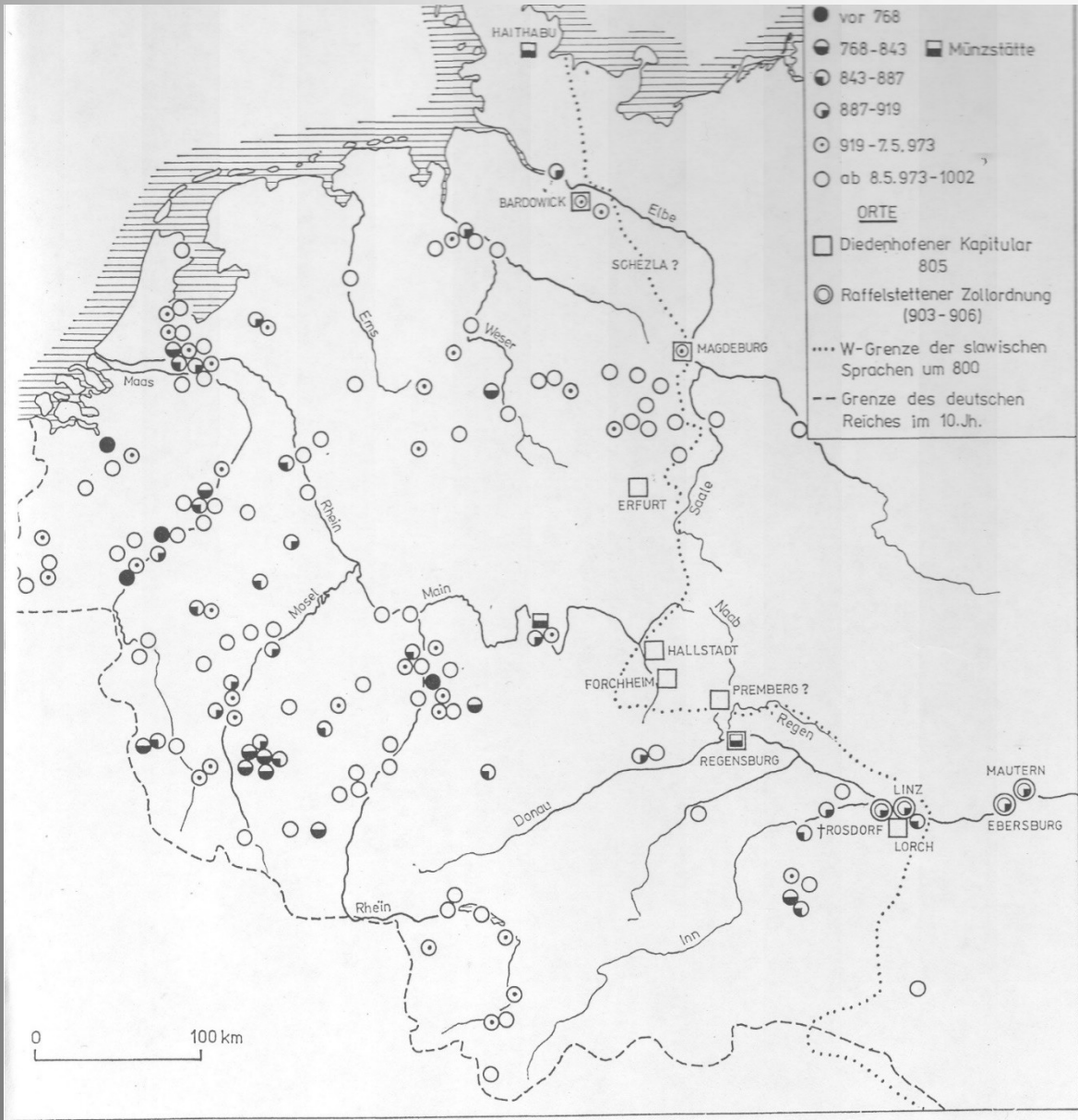
Merovejské období- města přestala být samosprávnými útvary – pozůstatky municipálního zřízení dosvědčeny z dnešní Francie. Hlavní slovo ale začala mít vrchnost – hrabě, biskup apod. Obyvatelstvo se stávalo ze svobodných obchodníků a buď svobodných či nesvobodných řemeslníků

Karolinské a ottonské období (8. – 10. stol.)

Královský tržní, mincovní, celní regál; jeho propůjčování vrchnostem, často církevním; imunity. K tomu někdy přistupoval tzv. Bannrecht v místě trhu - právo zákazu a příkazu. Nejstarší příklad – 833 pro opatství **Corvey**. Ještě v 9. stol.- Brémy, Osnabrück, Herford, Würzburg, Esslingen. Vrchol udělování tržních výsad – kolem r. 1000; v té době v Německu již 200–300 trhů. Ve 2.pol. 10. stol. první privilegia pro obchodníky

Obchodníci- v gesci elit; Diedenhofenský kapitulář (805); raffelstettenský tarif (903). Fríský obchod. Vikingové. Rozvoj obchodnických gild po r. 1000. „Svobodní“ řemeslníci - v privilegiu pro Wormského arcibiskupa z r. 973 se hovoří o *negotiatores vel artifices*. Protoměstské útvary kolem biskupských sídel a klášterů v 10.-11. stol. mimo území někdejší římské říše (Regensburg, Soest, Paderborn, Münster). Předpoklady pro zásadní změny, které přinesl přelom 11. /12. stol.

Trhy v Německu písemně doložené v 8.- poč. 11. století

Karlovská říše kolem 800

Komunální hnutí v západní Evropě

Politické a hospodářské předpoklady v **německé říši**: ekonomický rozvoj (obchod včetně námořního, rozmach vnitřního trhu, specializované řemeslo, boj o investuru – velká centra se stavěla na stranu císaře Jindřicha IV. v boji s papežem. Privilegia Jindřicha V: pro raná města (**Lüttich 1107, Maastricht 1109, Speyer 1111** dosvědčují uvolňování řemeslníků ze závislosti a výrobě pro trh Termín *mercatus* nahrazuje *forum*, *mercatores* je nahrazováno pojmem *cives*. Spojování ministeriálů a měšťanů v biskupských městech

Komunální hnutí v biskupských městech namířené proti vrchnosti (Porýní, severovýchodní Francie, dnešní Belgie). **Toul- 1069** shromáždění měšťanů; **1076 povstání v Cambrai; Worms 1073; Mainz/Mohuč 1077; Kolín 1074-1112** (do 1119 pečeť); **Speyer – 1101** městské právo. Wormské privilegium (osvobození od cla) odlišuje území uvnitř a vně města; spříseženstvo (*coniuratio*) proti biskupovi. Trier/Trevír -1132 spříseženstvo, 1149 městská pečeť; Řezno po 1080 – jakýsi svobodný propouští svou ženu a potomky z nevolnictví (Servilität) a převádí je do "*urbani iurem conditionem*" tedy do sféry městského práva; **Konstanz** -komunální hnutí proti biskupovi r. 1105; r. 1153 shromáždění měšťanů. Strassbourg: Jindřich V. 1119 udělil všem měšťanům městské právo; obdobně Mohuč 1157 –odpor proti neoprávněnému zdanění; 1215/1216 - Lipsko- vzpoura proti markraběti. Magdeburg 1129- 1244 zápas o autonomii , obrannou suverenitu; zápas biskupských měst pokračoval i ve 13. stol.: Pasov 1216. Paderborn 1222 aj.

Itálie – počátky komun na sklonku 10. stol. – Janov 958 a 966 vystupuje jako právní partner; v zápasech papežů s německými panovníky sílí význam měst; emancipace od moci biskupů; Savona – 1014 privilegium osvobozující měšťany; Cremona 1031 spříseženstvo proti biskupovi; lombardské komuny v boji s Fridrichem Barbarossou ve 2.pol. 12. stol. (1177 bitva u Legnana). Oblast Toskánska – 1137 Orvieto, zpráva o komuně.

V řadě případů byl však rozvoj městských obcí velmi komplikovaný

Příklad Řezna

Cives urbi R. zmiňováni už v 9. stol. Zástupce krále- purkrabí, v soudnictví *schultheiss*

Po r. 1185 byly pravomoci purkrabího rozděleny mezi bavorského vévodu (úřad rychtáře). Ražba mince – společně s biskupem; pozice vévody však slábla

Rozvoj komuny 1180–1245

Dlouho neměli obyvatelé Řezna podíl na moci, ač se již od 11. stol. spravovali zvláštním právem – *ius urbanum*. Ač se sporadicky objevují doklady, že vystupovali jako obec, na vlastní moci měli ve 12. stol. jen malý podíl. Roku 1141 se postavili na odpor zásahům vévody do svých práv (*iura civilia*). Také *hansgraf*, úředník zastupující řezenské obchodníky před soudy jiných měst či vrchností, býval jmenován z okruhu purkrabího.

Po 1181 ovládli podstatné kompetence měšťané; po 1197 zde sídlící vévoda předsedá soudu asi prostřednictvím rychtáře; pravomoc nad Židy. 1205 ukončena dvouletá válka mezi biskupy a vévodou Ludvíkem I. Ve spojení s císařstvím se biskupovi ještě r. 1219 a 1239 podařilo autonomii měšťanů omezit. Rozdělení kompetencí ve městě; Vznik městské daně – *collecta generalis*, o kterou se obě vrchnosti dělily stejným dílem. Privilegia 1207 (posílení hospodářské moci obchodníků, volba hansgrafa, dozorce na trhem apod.) a 1230 (např. svoboda po 10 letech od útěku do města) ve prospěch města. Ještě r. 1219 dal Fridrich II. pravomoc nad městem biskupovi. Pád biskupské moci se dostavil poté, co se biskup postavil ve sporu mezi papežem a císařem Fridrichem II. na stranu papeže. To zásadně ovlivnilo rozvoj městské autonomie. **1245** dostali řezenští privilegium volit radu a purkmistra.

Městské právo

1. **Právní znaky** vrcholně středověkého (komunálního, právního) města městský mír, městská svoboda (*Stadtluft macht frei*), městské právo, městské zřízení (G. Dilcher)
2. **Městské právo v užším smyslu** zahrnuje právo civilní, procesní a trestní, v širším smyslu pak právo vlastnit půdu, nosit zbraň, svobodného pohybu, obchodní právo, udělená privilegia, právo statutární (*Willkürrecht*) – autonomie ve vytváření nižších právních ustanovení platných v rámci obvodu města. Platnost městského práva je vymezena v zásadě hradbami, vztahuje se na předměstí a statky města. Neexistovalo městské právo společné pro celou konkrétní zemi (rozdíl proti zemskému právu), lišilo se od města k městu.
3. Právní základ vztahu k půdě, na níž bylo město vystavěno: svobodný dědičný nájem za symbolický poplatek.
4. Rodiny městského práva: magdeburské, jihoněmecké. Odvolací stolice (Magdeburk,, Vratislav, Lübeck, Soest, Freiburg in Br., Norimberk, Vídeň, Brno. Olomouc, Litoměřice aj.). Horní práva.
5. Kodifikace městského práva. Jeho ustanovení obsahují některá privilegia (v listinné podobě). Právní knihy.
6. Středovýchodní Evropa: výsady udělovány určitým národnostem (Němci, Románi - pražská Soběslavská privilegia z počátku 3. čtvrtiny 12. století, uherská hostovská práva - spišští a sedmihradští Sasové, Románi v Ostrihomu či Székesfehérváru)

Sedící městský rychtář vynáší rozsudek. Iniciála rukopisu Právní knihy písaře Jana ze druhé půli padesátých let 14. století.

Pečeť Lipska 13. stol.

Zasedání městské rady, v popředí písař pořizuje zápis (Illuminace z brněnské právní knihy Václava z Jihlavy, pol. 15.století)

Obyvatelstvo měst

V 11.-12. století elitu města tvořila někdy dočasně šlechta, zejména ministeriálové (Worms, Zürich, Mohuč, Vídeň), bohatí obchodníci; tzv. *meliores*. Obecný pojem pro měšťana – *civis*. Vznikem městské obce se ustavila dominantní vrstva měšťanů. Měšťan – naplňoval podmínky městského práva, především vlastnil parcelu s domem. Ostatní obyvatelé nebyl dlouho plnoprávní, v pozdním středověku nebyla už držba domu podmínkou, avšak nutnost mít vlastní domácnost, „ohniště“. Ve městě ovšem žily i další skupiny - zvláštní postavení měli **Židé**, vyčleněná součást zeměpanské komory s jistou správní a náboženskou autonomií, dala pak kněží, šlechtici. Pojem hosté – nebydlí trvale ve městě, nepodílí se na jeho veřejném životě.

Přistěhovalectví do měst (demografická pasivita města)

Vývoj samosprávy

Orgánem městské autonomie byl od počátku sbor kmetů (*Schöffe, scabini*), nebo přísežných (*Geschworene, jurati*) či jmenovaní (*denominati, Genannte*). V čele stál rychtář, jmenovaný vrchností, předsedal městskému soudu. Silná pozice tzv. patriciátu (nejbohatších rodin, které bohatly především z obchodu a držely dědičně politickou moc. Tzv. Richerzeche v Kolíně n. Rýnem.

Rada (konzulát) – vyšší stupeň městské samosprávy, jejíž legitimita není odvozena od zeměpána, nýbrž od městské komunity. Počátky spadají na říšském území na přelom 12. /13. stol. (Utrecht 1196, Lübeck (1201), Erfurt (kolem 1212). Dolnoněmecký region je v rozvoji radního zřízení vůči hornoněmeckému v předstihu (v hornoněmeckých městech až po smrti Friedricha II., tedy po pol. 13. stol).

Výrobní a obchodní organizace

Principem sdružování ve městě je svobodné sjednocení, vytváří okruh autonomního práva. Nahrazují příbuzenské svazky. Společné rituály, pravidla ekonomického chování, péče o nemocné a přestálé

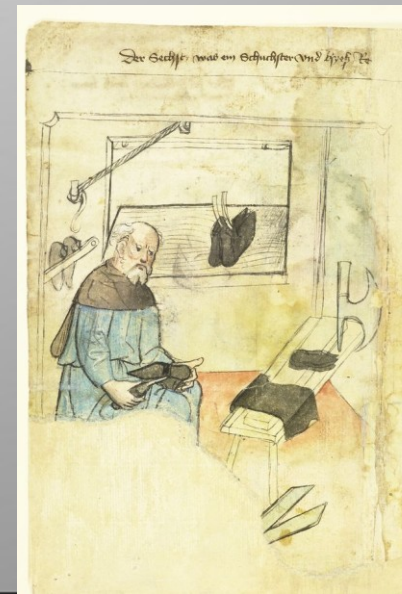
Obchodní gildy – spolky obchodníků již v raném středověku

Řemeslnické cechy

Organizace malovýrobců podle odvětví a specializací: monopol, regulace výroby, ochrana kvality, péče o nemocné a staré členy

Zrod ve 12. stol., rozvoj ve století 13., ve střední Evropě do 14. století, zánik v 19. století

Založení starobince pro 12 řemeslníků norimberským obchodníkem Konrádem Mendlem r. 1388; ilustrované spisy chovanců byly vedeny do roku 1806 (tzv. Hausbücher der Nürnberger Zwölbrüderstiftungen)

Městská síť ve středověké Itálii

*R. 1150: Itálie měla 7,3 mil. obyv, 1300- 12,5 mil. obyv.
Šlo asi o 18% evropské populace bez Ruska.*

Rozmach městských komun souvisí se zápasem o investuru.
Postupné utváření větších celků (Benátky, Florencie, Milán).
Přechod z „demokratického“ zřízení k signoriím (Visconti). Jih – centralizované království „Obojí Sicílie“.

Milán: 1000: 20 tis. obyv., po 1200: 100 tis.;

Benátky 1200:80 tis/, 1300: 100 tis.;

Florencie: 1000 15-20 tis., kolem 1200 90-100 tis.

Na poč. 11. stol. bylo asi 5-8% městského obyvatelstva, ve 2. pol. 12. stol. asi 9-10% a 1300 to bylo už 25% tedy skoro dvojnásob než ve střední Evropě.

13. stol: 3 města měla přes 100 000 obyv. Janov asi 50-60 tis., Pisa Siena, Pisa, Bologna, Verona, Palermo, Cremona, Brescia měly asi 40-50 tis; celkem asi 200 měst o počtu obyv. přes 5 tis obyv.

Franco Franceschi, Ilaria Taddei, Le città italiane nel Medioevo XII–XIV secolo. Bologna 2012

Významná
německá města
ve vrcholném
středověku a
hlavní teritoriální
útvary

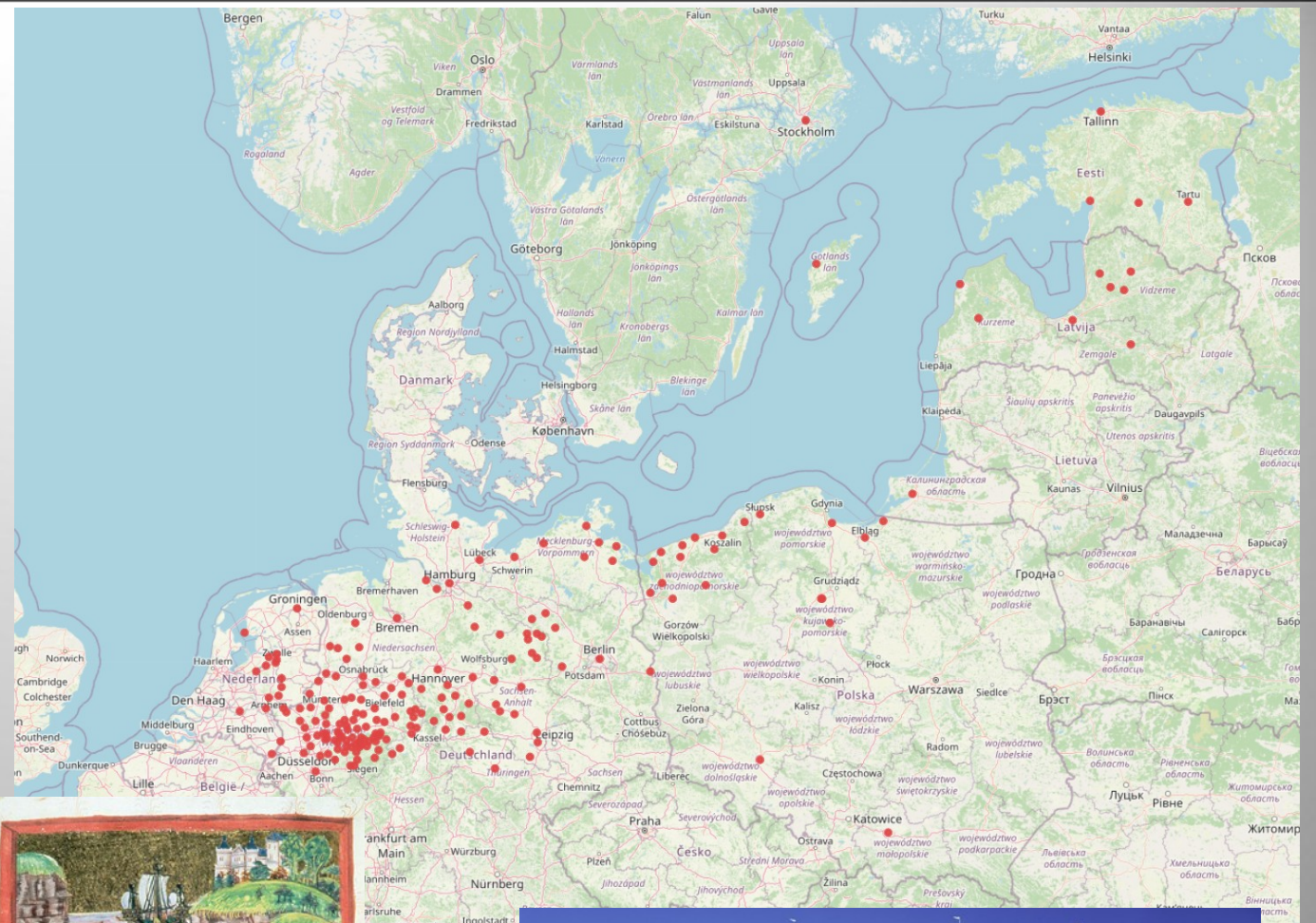

<http://www.altwege.de/mittelalter-handelswege/home-mittelalter.html>

Hansa

Spolek severoněmeckých měst zaměřený na obchodní monopol v Severním a Baltském moři, v době rozkvětu 12. - 14. stol. zahrnoval - 200 lokalit.

1241 – spolek Hamburku a Lübecku
Po r. 1400 – úpadek pod tlakem zainteresovaných států; 1669: 9 měst

Van Schepredre.

Lübeck

Městská založení a povýšení v německých zemích ve 12. stol.

Říšská, resp. královská města – poddaná panovníkovi

Svobodná města – města, která se povětšinou vymanila ze závislosti na obvykle duchovní vrchnosti, nebyla však přímo poddaná králi (Regensburg, Strassburg, Worms, Mainz, Köln am Rhein aj.).

Teritoriální města – ve zvláštním vztahu k vládci nad teritoriem, sídlí zde důležité zemské úřady.

Poddanská města – vlastnictví nižších stupňů vlastníků, měla jen omezenou autonomii.

Arcibiskupská města

1100 – 1117 Remagen, Andernach – 1171, Soest – nejstarší sesterské město

Kolína, patrně již 1. pol. 12. st.; komunita volí rychtáře, kmety a soudní posly. Erfurt - obec kolem 1149; Magdeburg – 1194 získalo město od zeměpána úřad šoltyse (rychtáře). Halle – před pol. 12. stol. město, 1172 známe městské orgány

Zähringenská města ve Švábsku

Freiburg; založení 1120 – první příklad založení vysokým příslušníkem světské šlechty, vévodou Bertholdem III. von Zähringen (právní vliv **Kolína n. R.**, obchodníci odtud - vůdčí vrstvou. Vyměření parcel. Volba rychtáře a faráře. V průběhu 12. stol. bylo obchodnické právo nahrazeno městským. Z okruhu přísežných (conjuratores fori) se vytvořil 24 členný sbor. Následovala další města (Villingen, Rottweil, Bern, Fribourg).

Jindřich Lev (1129-1195)
městské právo až ve 13. st
(1160), Lüneburg a Stade

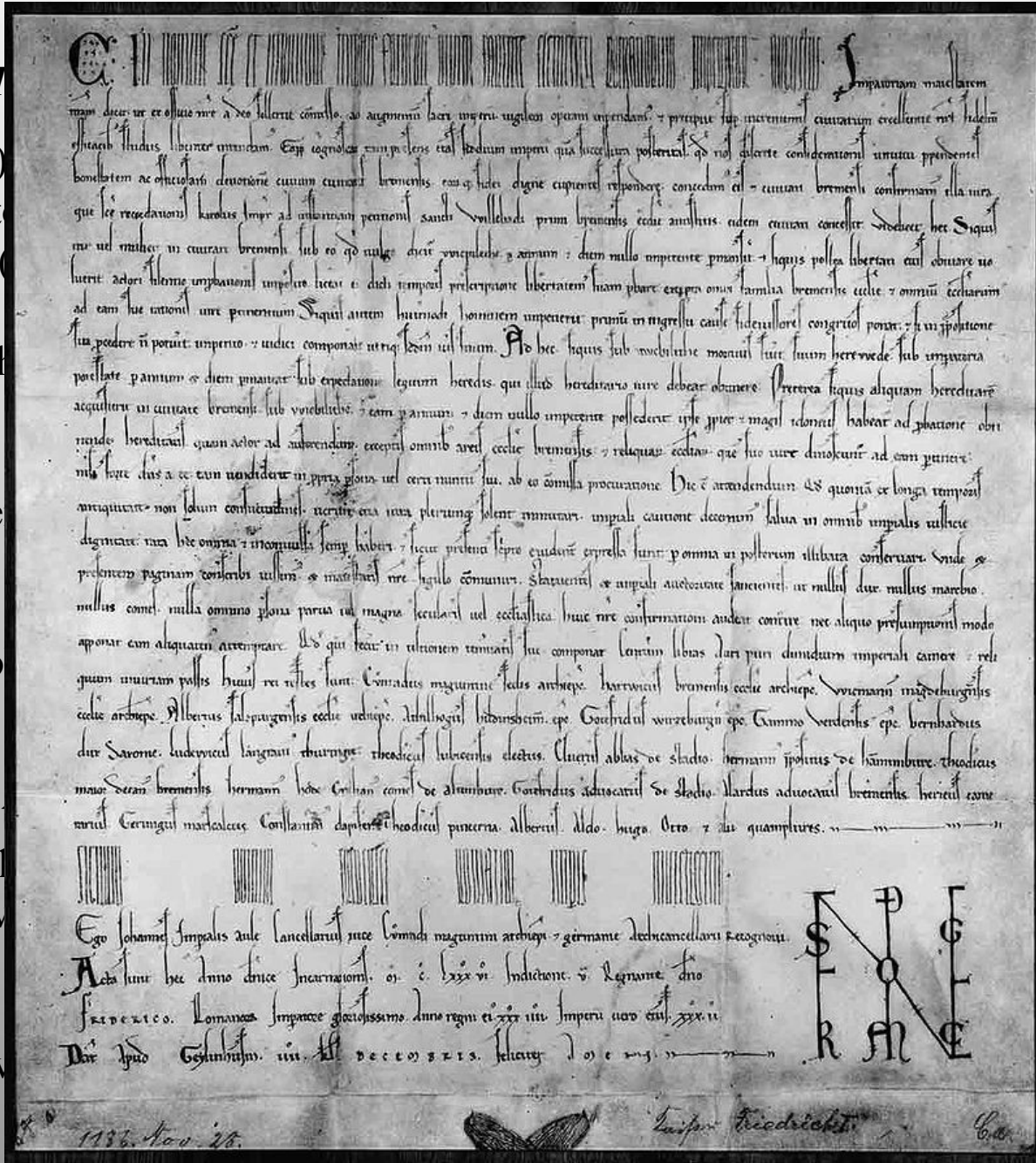
Lübeck. Prvotní lokace - 1171
Jindřich Lev.

Hamburk: založen leníkem 1189

Wettinská založení
Lipsko - založeno 1160; o

Štaufská založení
Friedrich Barbarossa: měst
Wormsu (1184), Řezna (1180)
spříseženstva v Trevíru a v

Založení **Wittelsbachů**
Mezi lety 1180 – 1250 pov
Landau.

Bavorsku. Landsberg – 1158,
Nienburg, Hagen, Schwerin

ra. Druhá lokace 1159,

m Jindřicha Lva 1189

růcku (1171), Speyeru (1182),
při městských komun. Potlačil

dovaly Landshut, Mnichov,

Polské země ve 12. až pol. 13. stol.

Rakouské země

Centra 10.–11. stol. – Melk a Traismauer (*civitates* 977), *Steyr* (985–991), *Krems* 995 (*orientalis urbs*); *Tulln* (1014 *civitas*), *Neuburg* (1042 *urbs*), *Hainburg* (1050), Imunity duchovních vrchností s panovníkem propůjčenými trhy: Salzburg a Brixen (1022/1039), St. Pölten (1058), Wels (1061), Villach 1060. 975 propůjčení trhu šlechtici – Lieding 975, pro hrabata z Friesachu 1016; později Neunkirchen 1141, Köflach 1170.

První městské privilegium – **St. Pölten** 1159 od biskupa Konráda.

Od pozdního 12. stol. – formování institucionálních měst. Růst a transformace starých center, plánovitě zakládání nových v mezidobí 1190 – 1240. Laa an der Thaya, Drosendorf, Weitra), v Horním Rakousku Linz, Wels, Enns, ve Štýrsku rozvoj starších center (Judenburg, Graz, Marburg), další ze starších jader v odlesňovaných územích (Fürstenfeld, Hartberg, Friedberg, Voitsberg. **Zwettl** - výstavba města po r. 1150; privilegium 1200 však jen poskytuje výsady místním obchodníkům obdobně jako privilegium z r. 1192 pro řezenské obchodníky; obyvatelé zvaní *urbani nostri*.

Výsadní postavení řezenských obchodníků - vysvítá z tržního privilegia pro Enži 1190- 1191 a výsady pro tyto kupce ve Vídni z r. 1192 (celní osvobození, hostovské výsady v soudnictví)

Enns – 1191 kvetoucí obchodní sídliště – řezenští, jakož i ulmští, cášští a kolínští obchodníci obdrželi privilegium využívat svobodně výroční trh v Enži., kde uváděno sídliště *villa* a přístav *portus*. 1190 "*villa nostra celebris*".

Městské právo listinou z r.1212 kodifikovalo starší stav. Wiener Neustadt- plánovitě zal. 1194

Rozvoj **Vídně** začíná až usazením vévody Jindřicha řeč. Jasomirgott po 1152; 1137 – kostel sv. Petra jako farní, lokalita označena jako *civitas* (ještě ne město). Sv. Štěpán založen asi před 1147. Význam vlády Leopolda VI; 1221 privilegium, doplněno privilegiem Friedricha II. z r. 1237, poskytujícího mj. Vídeňanům vliv na obsazení rychtáře. Od práv Vídně a Enže odvozena městská práva Brna

Přemysl Otakar II. – asi r. 1268 **Marchegg**, Loeben (1263 – 1268), Bruck an der Mur, Radkersburg (po 1260).

Vznik měst na území Polska

Předlokační centra:

Správní (knížecí, kastelánské) hrady s podhradími; od 11. stol. rozvoj sídlištních k Gniezno, Krakov, Gdańsk, Štětín, Kruszwica). Trhové vsi, krčmy. Otázka tzv. zaklá právu“ (K. Buczek), dnes opuštěn. Přítomnost obcí cizích kupců před založením m

Až do vlády Kazimíra Velkého(1330-1370) se dle Henryka Samsonowicze z hledis dělilo na dvě oblasti:

- 1) Slezsko, Velkopolsko, Malopolsko,
- 2) 2) Mazovsko, země leczycka, sieradzka, Kujawy, Pomorí – opožděné regiony.

Slezsko

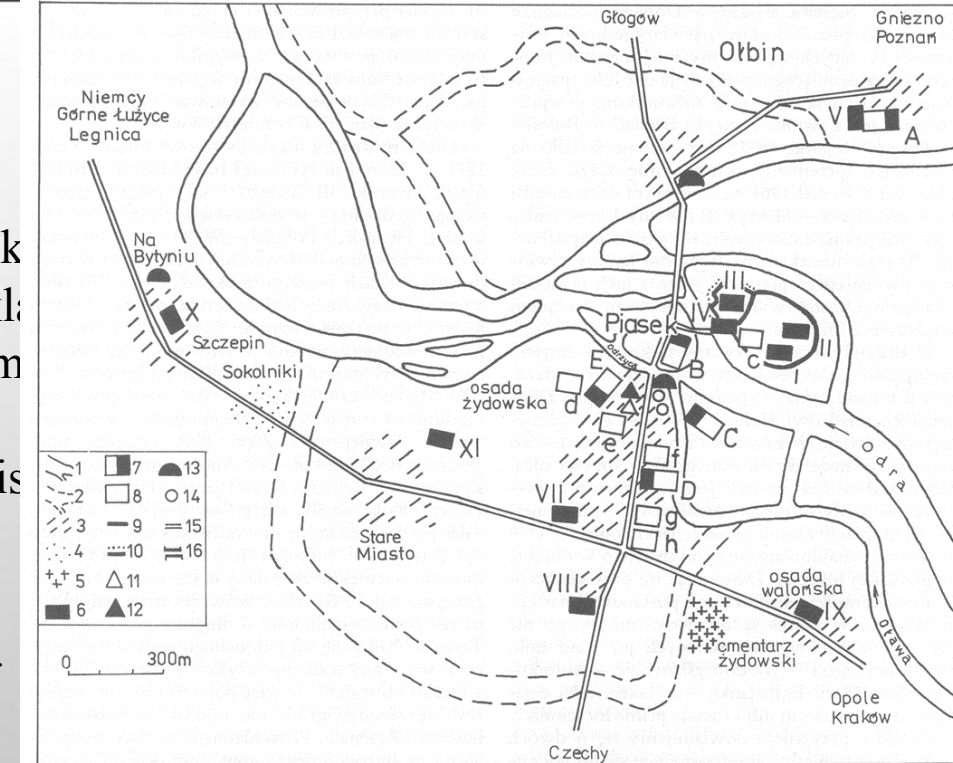
Území s nejranější urbanizací. Zásadní úloha vládců jednotlivých knížectví, také vratislavských biskupů.

1211 – Zlotoryja, 1217??, 1242, 1261 -Wrocław –; 1217 – Opole, Racibórz; 1221 – Sobótka ; 1223 – Nysa, Śróda; 1253 – Glogów, 1254 – Oleśnica, 1263 – Těšín

První založení **Wrocław** : 1241 za knížete Boleslava Rogatky – vznik Starého města s Rynkem); 1261: lokace východní části - Nowy targ.

Lokační privilegia – umožňují vlastní soudnictví, daňové úlevy (2 - 20 let), vybavení obcí polnostmi i celými vesnicemi; svobodný trh. Jde o svého druhu *imunitu*, vynětí z pravomoci hradeckých úředníků. Úloha rychtářů, stojících v čele soudu složeného z přísedících.

První doklad městské rady: 1261 Wrocław.

Velkopolsko

1231 – Śródka, 1239 - Gniezno (privilegium Vladislava Odonice ztraceno, lokátor jistý Ondřej), 1243 – Powidze (Boleslav Pobožný); 1248 - Niemcze 1248; Ladek -1250, Kostrzyn -1251; 1253 – Poznań; 1253 – 1260 Kalisz. K r. 1320 - 76 měst, 1 město/733 km²; r. 1386 - 130 měst. Nerovnoměrné rozložení měst: nejvíce do r. 1320 - oblast poznaňsko-kališská, pak knížectví sieradzko-leczycké, nejméně - Kujawy. Z velkých měst jedině Bydgosć byla lokována Vladislavem Lokýtkem, ostatní byla založena v období údělného systému. Poznaň- předlokační osady, zvl. u sv. Gottharda, město založeno na opačném břehu; v lokačním privilegium je v čele fojt, 1280 se uvádí městská rada.

Lokace **Vladislava Lokýtky** (1306–1333) ve Velkopolsku, zemi chelmsko-sieradzské a kujavské: Skrzynno -1308; rozmach nastal po r. 1315, založeno asi 12 měst (mj. Tarnów, Lublin, Skrzynno) aj.). Dalších 7 vzniklo buď v pozdním období jeho vlády, nebo v počátcích vlády Kazimíra Velikého.

Malopolsko

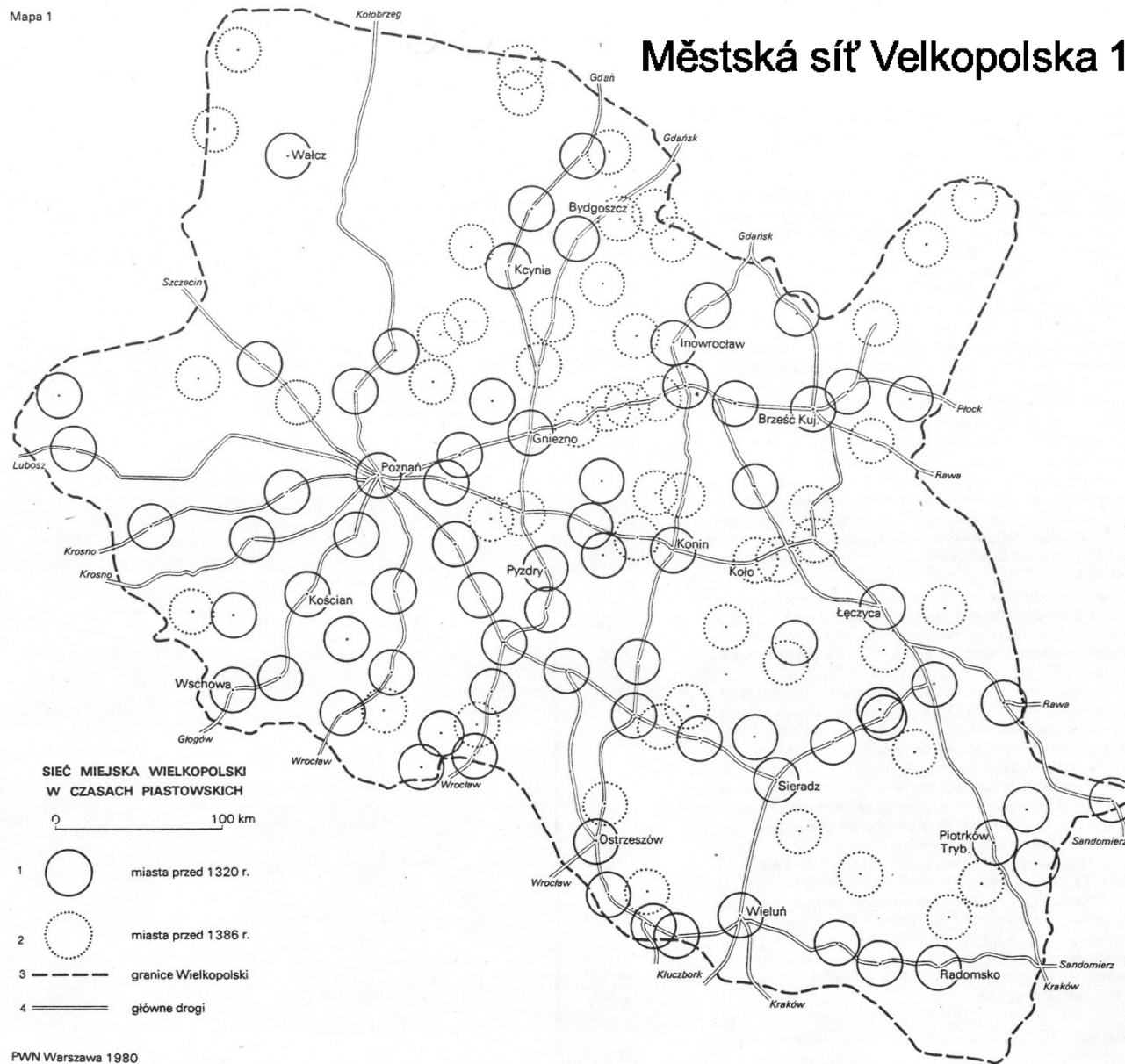
1228, 1257 – Kraków, 1244 – Sandomierz, 1250 Zawichost, Lagów (1253), Bochnie (1253).

Krakov

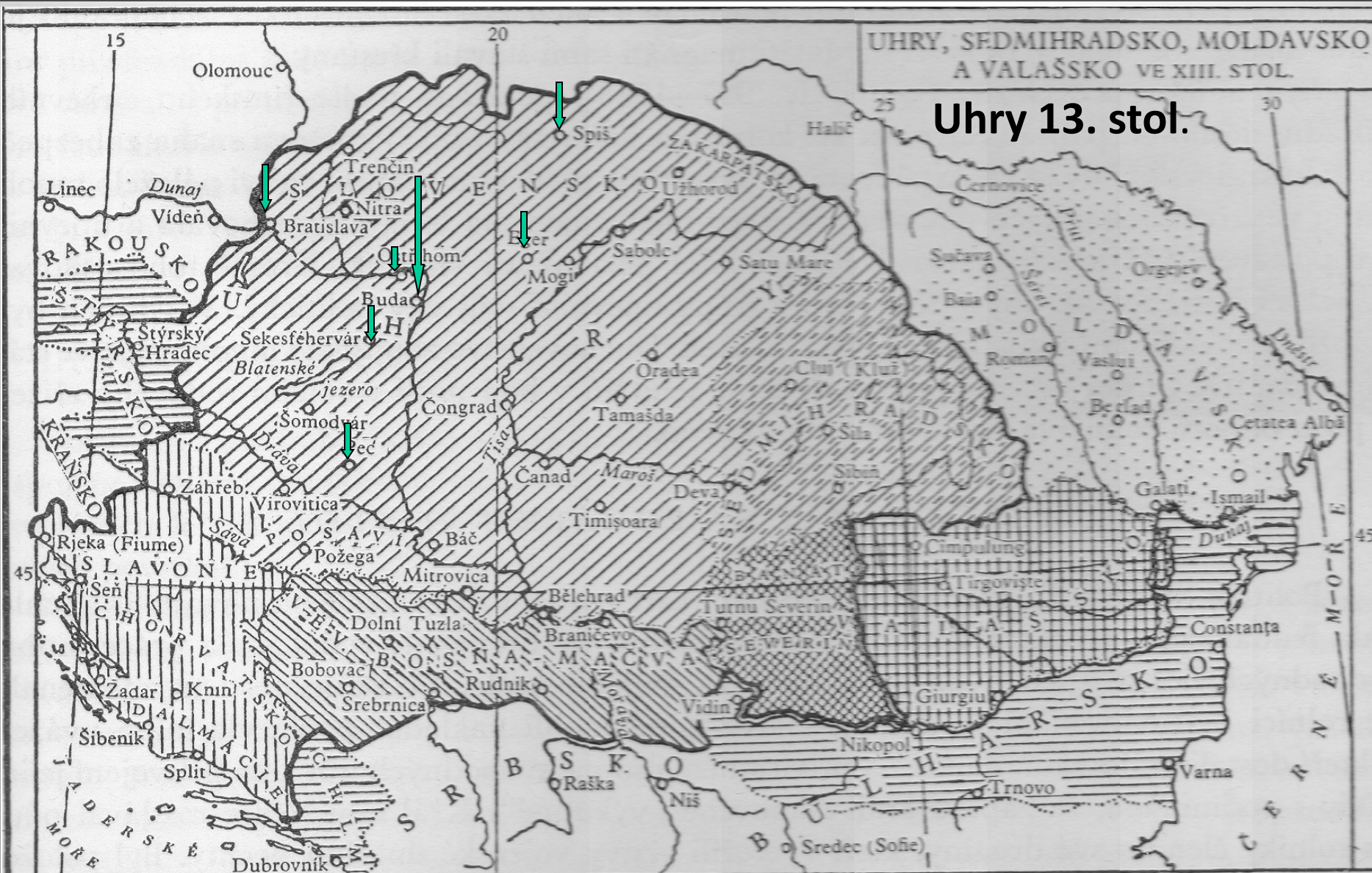
Lokační privilegium 1257. Lokaci provedli tři slezští Němci, jeden, Jakub, pocházel z Nisy a byl 1254 rychtářem. Druhý, Gedko, byl 1254 byl přísežným ve Wroclavi, třetí, Wolk, se r. 1267 ujal lokace města Skaly. Po r. 1257 se objevuje městská rada.

Země leczycká a sieradzská: 1253 – Lubnice; 1255 – Sieradz; **Gdaňské Pomoří :** 1260 - Tczew, 1263 – Gdaňsk /1.lokace, druhá po 1308 (Řád německých rytířů). **Mazovsko:** 1237 – Plock, 1300 – Lowicz, Pultusk, Warszawa

Městská síť Velkopolska 1319

Uhry 13. stol.

Uherský stát na počátku XIII. stol.

Území závislá na Uhrách za Bély IV.

Valaško na počátku XIII. stol.

Moldavsko jako součást Zlaté hordy

— Hranice uherského státu kolem r. 1260 (za Bély IV.)

90 0 90 180 km

Uherská města

Uherské království kolem 1200: zahrnovalo kromě dnešního Maďarska také Slovensko, Chorvatsko, Sedmihradsko
Předlokační struktura významných center byla obdobná jako v polských a českých zemích. Székesfehérvár, Gyulafehérvár, Bratislava, Trnava, Ostřihom.

Zlatá bula Ondřeje II. r. 1222; zaručovala příchozím hostům svobodný život podle vlastních právních zvyklostí. 1224 týž panovník vydal výsadu pro sedmihradské Sasy (tzv. *Andreanum*); právo korporativního jednání, impuls k vytvoření samosprávných obcí se svobodnou držbou půdy, osvobozením od cel, tržním právem. Mezi králem a hosty byl úředník, zvaný soudce nebo hrabě (*iudex, comes*). Těmto privilegiím předcházely dílčí výsady pro hosty: 1201 pro Latiny ze Šaryšského potoka – již zde volba rychtáře, rozšířeno v oblasti soudní autonomie r. 1238. 1230 - obdobná výsada pro Němcům v oblasti Sathmáru ve východních Uhrách. Na počátku 12. st. se král Koloman zmocnil Chorvatska včetně dalmatského pobřeží, kde se setkal již s rozvinutými městy. V 1. pol. 12. st.- privilegia Trogiru a Splitu, která mj. obsahovala svobodnou volbu biskupa, hraběte jako městského soudce.

Székesfehérvár - 1238 privilegium pro tzv. Latiny (Valony); Pešť - výsady 1244

Královská města se členila na čtyři skupiny 1) sedm svobodných(tavernikálních) měst; tyto lokality používaly právo Budy (Buda, Bratislava, Košice, Szeged 2) Ostřihom, Székesfehérvár, Segedin, Levoča – spadala pod pravomoc královského úředníka tzv. personála, 3) královská hornická města, 4) města sedmihradských Sasů.

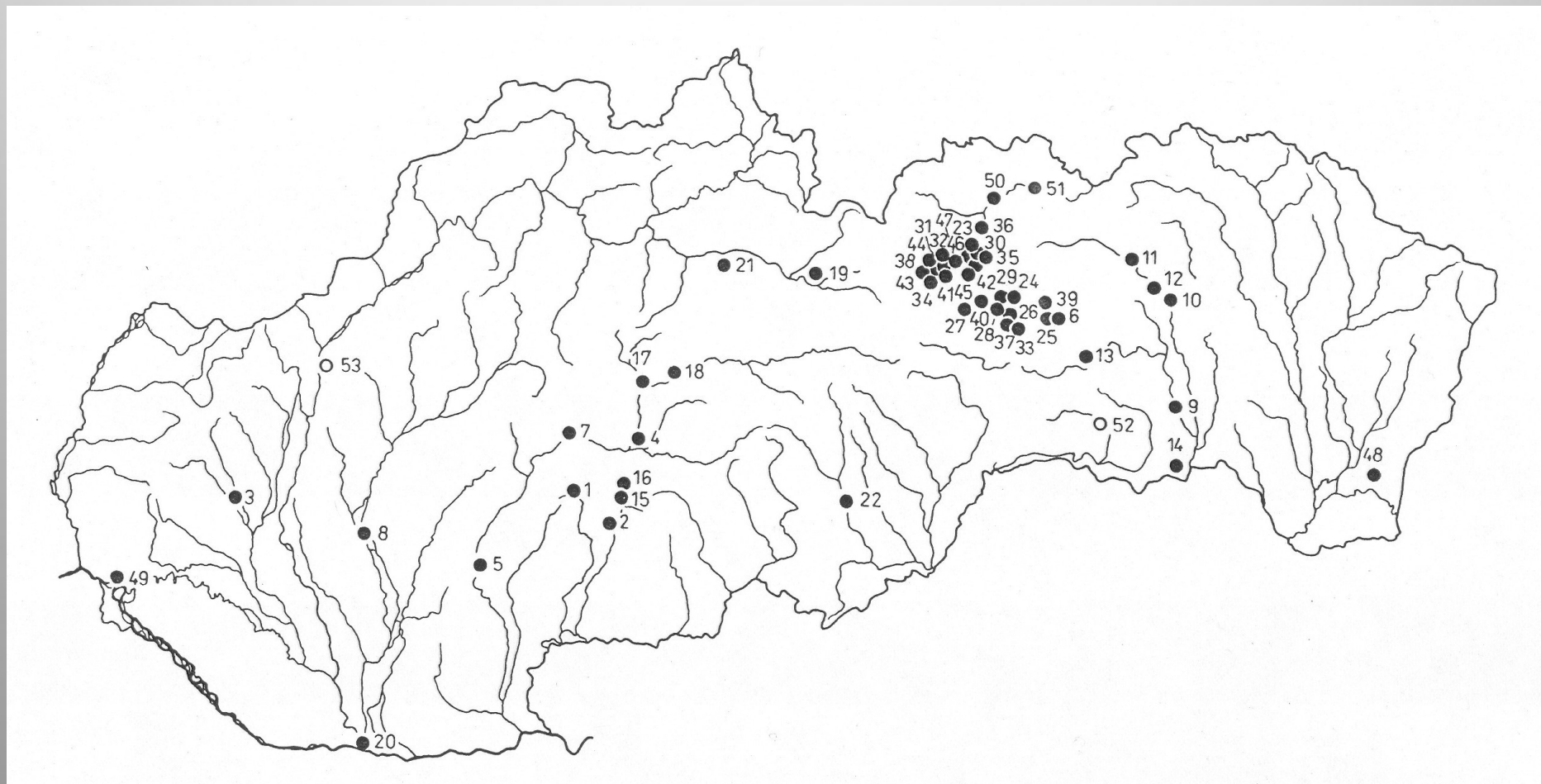
Dominance magdeburského práva

Buda a Pest: Buda - přesun části německých obyvatel z Pesti (po 1247) na hradní vrch v dnešní Budapešti; proces dokončen r. 1255 – Novus Mons Pestiensis. **Pešť** – městské privilegium z let 1205–1235 plyne z mladší listiny výsad z r. 1244; vzorem asi nezachované privilegium o pro Székesfehérvár. Budínské právo doloženo r. 1244, bylo od 1263 udělováno i dalším městům.

Bratislava: Městotvorný proces - 1. třetina 13. stol. (klarisky na místě cisterciáček 1235), v místě staršího podhradí; 1280 "obec měšťanů" (*universitas civium*), 1287 doložena rada, 1291 privilegium Ondřeje II

Slovensko

Města privilegovaná do 1300

Spišská města

Kolektivní privilegium spišským Sasům udělené Štěpánem V. na základě staršího privilegia Bély IV. r. 1271: úprava poplatků do královské pokladny, vojenská povinnost (50 ozbrojenců), právo zvolit si soudce (*comitem seu iudicem*), který sám rozhodoval ve sféře nižšího soudnictví, ostatní případy řešil ve spolupráci se spišským županem na Spišském hradě; z pokut mu připadla 1/3. Privilegium rozšířil v confirmaci z r. 1312 král Karel Robert, který osvobodil Sasy od povinnosti postavit ozbrojence i ubytovat krále s doprovodem, zvýšil však poplatek na čtyřnásobek (1200 hř. stříbra). V té době patřilo ke společenství spišských Sasů: Levoča jako centrum, Spišský Štvrtok, Spišské Vlasy, Spišská Nová Ves, Tvarožné, Poprad, Spišské Podhradie, Stráže, Veľká, Matejovce, Ruskinovce, Spišská Sobota, Spišská Belá, Kežmarok, Lubica, Hrabušice, Žakovce, Iliášovce, Kurimany, Mlynica, a Vrbové, Velký Slavkov, Odorín, Harichovce, Bystrany a Vlkovce a řada vsí. Kežmarok a Levoča se staly svobodnými královskými městy, ostatní upadly do poddanství různých subjektů.

Horní města

Banská Bystrica, Banská Štiavnica, Kremnica, Gelnica, Smolník. Pozoruhodné je udělení městského práva Kutné Hory r. 1328 Kremnici.

Banská Štiavnica

Už r. 1156 se zdejší - jako *terra bannensium*. Více sídlištních jader; hornické sídliště s hradem na vrcholu tzv. Glanzenbergu, zv. Staré město (13. – 15. stol.) . Vlastní město se vyvíjelo v nižší, nicméně rovněž členité poloze jižněji; dvě sídlištní jádra s kostely P. Marie a sv. Mikuláše. Výsady německým hostům asi už 1238, zmiňují se v privilegiu pro Banskou Bystrici r. 1255.

Literatura

- Bogucka, M. – Samsonowicz, H. 1986: *Dzieje miast i mieszczaństwa w Polsce przedrozbiorowej*, Wrocław
- Engel, E. 2005: *Die deutsche Stadt im Mittelalter*, Düsseldorf.
- Dilcher, G. 1996: *Bürgerrecht und Stadtverfassung im europäischen Mittelalter*, Köln Weimar –Wien.
- Gawlas, S. 2005: *Przełom lokacyjny w dziejach miast środkowoeuropejskich*, in: Z. Kurnatowska, T. Jurek (eds.), *Civitas Posnaniensis. Studia z dziejów średniowiecznego Poznania*, Poznań
- Isenmann E. 1988(2012): *Die deutsche Stadt im Spätmittelalter*, Stuttgart.
-
- Kejř, J. 1998: *Vznik městského zřizení v českých zemích*, Praha.
-
- Planitz, H. 1965: *Deutsche Stadt des Mittelalters*, Wien – Graz.
- Szende, K.: 2016: *Town Foundations in East Central Europe and the New World in a Comparative Perspective.*” In *Medieval East Central Europe in a Comparative Perspective. From Frontier Zones to Lands in Focus*, edited by Gerhard Jaritz and Katalin Szende, 157–84. London: Routledge, 2016.